

Гулямов Саидахрор Саидахмедович,
ЎзРФА академиги, иқтисод фанлари
доктори, профессор.

Азизова Манзура Ибрагимовна,
ТМИнинг, “Электрон тижорат ва
рақамли иқтисодиёт” кафедраси
катта ўқитувчиси.

ЎЗБЕКИСТОНДА РАҚАМЛИ ЛОГИСТИКАНИНГ САМАРАДОРЛИГИ

Ушбу мақолада логистиканинг ҳозирги ҳолатини таҳлил қилган ҳолда юртимизда яратилаётган имкониятларни тўғри баҳолаб, логистика соҳасини ривожланишига кенг имконият яратиш, ривожланган мамлакатларнинг бу соҳадаги илмий ва амалий тажрибаларини пухта ўрганиш ва амалиётга татбиқ этиш ҳамда инновацион таркибий ўзгаришларни такомиллаштириш масалалари баён этилган.

В этой статье описывается текущее состояние логистики, правильно оцениваются возможности, созданные в нашей стране, предоставляются широкие возможности для развития отрасли логистики, тщательно исследуется и применяется научный и практический опыт развитых стран, а также совершенствуются инновационные структурные преобразования в этой области.

The following article analyzes the current conditions of logistics, the issues of properly assessing the opportunities created in our country, creating a wide range of opportunities for the development of logistics sector, as well as a thorough study and application of scientific and practical experience of developed countries in further improvement of the company's performance, as well as improvement of innovative structural changes in this sphere.

Бугунги кунда Ўзбекистонда давлат даражасига кўтарилган масала иқтисодиётнинг рақамли секторини ривожлантириш борасида кенг кўламли чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Хусусан, электрон ҳужжат айланиши тизимлари жорий этилмоқда, электрон тўловлар ривожлантирилмоқда ва электрон тижорат соҳасида яратилган норматив-ҳуқуқий база такомиллаштирилмоқда. Шу билан бирга, ахборот-технологик платформаларда фаолият кўрсатаётган рақамли иқтисодиёт жадал

ривожланмоқда. Бу эса шундай платформаларнинг янги моделларини яратишни тақозо этмоқда.

Мамлакатимизда замонавий ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш, электрон давлат хизматлари кўрсатишнинг яхлит тизимини яратиш, давлат органлари аҳоли билан мулоқот қилишининг янги механизмларини жорий этиш юзасидан катта ишлар олиб бориляпти. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 февралдаги "Ахборот технологиялари ва коммуникациялари соҳасини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги фармони ижросини таъминлаш, шунингдек, мамлакатда рақамли иқтисодиётни, замонавий ахборот технологияларини давлат бошқарувида татбиқ этишни ривожлантириш ҳамда ахборот хавфсизлигини таъминлашни кўзда тутувчи ҳужжат – Вазирлар Маҳкамаси қарори лойиҳаси Ўзбекистон Республикаси норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари муҳокамаси порталида эълон қилинди [1].

Шу билан бирга, 2030 йилга қадар “Рақамли Ўзбекистон” концепциясини ишлаб чиқиш юзасидан ҳам чора-тадбирларни амалга ошириш белгиланган. Давлат бошқаруви тизимини янада такомиллаштириш, рақамли иқтисодиётни жорий этиш ва ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратиш, инвестиция муҳитини яхшилаш, шунингдек, 2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини амалга ошириш мақсадида 2018 йил 3 июлда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори қабул қилинди.

Қарорга кўра, рақамли иқтисодиётни ривожлантиришнинг галдаги муҳим вазифалари сифатида –инвестицион ва тадбиркорлик фаолиятининг турли шакллари диверсификация қилиш учун криптоактивлар айланмаси соҳасида турли фаолиятларни, жумладан, майнинг (турли криптовалюталарда янги бирликлар ва комиссия йиғимлар форматида мукофот олиш имкониятини берувчи янги блоклар яратиш ва тақсимловчи платформани қўллаб-қувватлаш бўйича фаолият), смарт контрактлар (рақамли транзакцияларни автоматик тартибда амалга ошириш бўйича ҳуқуқ ва мажбуриятлар битилган электрон шартнома), консалтинг, эмиссия, айирбошлаш, сақлаш, тарқатиш, бошқариш, суғурталаш, крауд-фандинг (жамоавий молиялаштириш), шунингдек, “блокчейн” технологияларини жорий этиш ва ривожлантириш; малакали кадрларни тайёрлаш;

криптовалюталар ва хорижий ташкилотлар билан ҳамкорликни йўлга қўйиш; бу борада ҳуқуқий базани яратиш кабилар назарда тутилган.

Замонавий халқаро иқтисодий муносабатлар асосида ривожланаётган глобаллашув ва кучли интеграция иқтисодиётнинг янада тез ва кескин тарзда шаклланишига сабаб бўлмоқда. Фақат ана шу жараёнларга мослашган ҳолда унинг ташкил қилувчи элементлари ҳисобланган асосий соҳаларини ривожлантириш билан ҳозирги вазиятда рақобатбардошликни сақлаб қолиш мумкин. Ҳозирда ихтисослашган ишлаб чиқаришни ва жаҳон миқёсида ҳамкорлик алоқалари чуқурлашишини шакллантирувчи мультимодал логистика марказлари ва логистика соҳаси муҳим роль ўйнайди.

Ривожланган ва жаҳон иқтисодиётида етакчи ўрин тутадиган кўплаб мамлакатлар тажрибаси шуни исботламоқдаки, рақобатдошликка эришиш ва дунё бозорларига чиқиш, биринчи навбатда иқтисодиётни изчил ислоҳ этиш, таркибий жиҳатдан ўзгартириш ва диверсификация қилишни чуқурлаштириш, юқори технологияларга асосланган янги корхона ва ишлаб чиқариш тармоқлари жадал ривожлантирилишини талаб этади. Шу боис бу масала олдимиздаги энг долзарб вазифалардан бирига айланмоқда.

Демак, Президентимиз Ш.Мирзиёев таъкидлаганларидек, “..ҳамма соҳада аниқ тартиб ва қаттиқ интизомни таъминлашимиз даркор. Яна бир бор таъкидлайман, ишни биргаликда бажарамиз, натижа учун эса ҳар биримиз шахсан жавоб берамиз” [2,104-бет].

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан шунингдек, “Йўл-транспорт, муҳандислик-коммуникация ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш ва модернизация қилиш бўйича дастурларнинг прогноз параметрларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишни назорат қилиш ҳамда уларга эришиш асосий вазифалардан бири сифатида белгилаб берилган [2, 22-бет].

Мамлакатимизда ҳам бозор инфратузилмасини янада ривожлантириш, қулай бизнес муҳитини яратиш ва иқтисодиётимизни модернизациялашнинг янги талаблари энг аввало логистиканинг ривожланиши билан бевосита боғлиқ. Юртимиз иқтисодиётини янада ривожлантиришда логистиканинг ўрни катта. Чунки бу соҳа ривожланган ҳамда ривожланаётган мамлакатлар иқтисодиёти ривожини учун долзарб бўлиб келмоқда.

Рақамли ўзгаришлар даврида ҳар қандай давлатнинг кейинги иқтисодий ривожланиши ва рақобатбардошлиги ошиши кўп томонлама замонавий рақамли технологияларни жорий этиш ва ривожлантиришга боғлиқ бўлади. Мамлакат иқтисодиётини рақамлаштириш ишлаб чиқариш ва

логистика операцияларини оптималлаштиришга эришиш, меҳнат бозори ва ишлаб чиқаришда самарадорликни ошириш, ҳаражатлар ва ишлаб чиқариш таннархини камайтириш, давлат бошқарувида шаффофликни оширишга имкон беради. Шу сабабли, давлат бошқарувини рақамлаштириш ҳамда давлат хизматларини сифатли ва тезкор етказиб бериш Ўзбекистон Республикаси рақамли трансформациясининг ажралмас қисмидир.

Ҳозирги кунда ушбу соҳани ривожлантиришга қаратилган, янги қабул қилинган қарорлар, фармонлар ҳамда турли қонун ҳужжатлари ишнинг асоси ҳисобланади. Логистика дунёнинг қатор мамлакатларида, айниқса, бозор муносабатлари шаклланган мамлакатларда компаниялар фаолиятида татбиқ қилинган. Ғарб мамлакатларининг илмий манбаларида Ж.Гелбрейт, В.Герामी, Р.Хейнц ва бошқа хориж мутахассисларининг бу мавзудаги ишлари чоп этилган. Иқтисодий рақамлаштириш, ишлаб чиқариш ва логистика операцияларини оптималлаштиришга эришиш, логистик жараёнларни иқтисодийнинг турли тармоқларига жорий этишнинг илмий-амалий масалалари МДҲ олимларидан И.Д.Афанасенко, В.В.Борисовалар, Л.Б.Миротин, В.А.Топалиди, А.М. Гаджинский, ўзбекистонлик олимлардан Я.К. Карриева, М.М. Таирова, Н.Х. Бўриева, Қ.А. Дадабоев, М.С.Қосимова, К.М.Сидикназаров, М.А.Икрамов ва бошқаларнинг ишларида тадқиқ этилганини таъкидлаш лозим.

Бирок, юқорида номлари келтирилган олимларнинг илмий изланишлари билан танишиш кўрсатдики, ҳозиргача логистик жараёнларни ахборот тизимлари асосида такомиллаштириш ва фойдаланиш жараёнларини эконометрик моделлаштириш ҳамда статистик таҳлил этиш жиҳатлари тўлиқ ўрганилмаган. Айниқса, компаниянинг логистик жараёнларига ахборот тизимларини жорий этиш усуллари, логистик жараёнларда автоматлаштирилган ахборот тизимлари асосида эконометрик моделлаштириш тамойиллари, логистик фаолиятда автоматлаштирилган ахборот тизимларидан фойдаланиш самарадорликлари, уларнинг ўзаро алоқадорлиги, ривожланиш шарт-шароитлари каби муҳим жиҳатлар чуқур илмий-назарий ўрганилмаган. Бу эса, мазкур мақоланинг долзарблигини янада оширади.

Ўзбекистон Республикасини 2017 - 2021 йилларда ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг иқтисодий ривожлантириш ва либераллаштиришнинг устувор йўналишарига бағишланган бандида “Таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштириш, миллий иқтисодийнинг етакчи тармоқларини

модернизация ва диферсификация қилиш ҳисобига унинг рақобатбардошлигини ошириш, эркин иқтисодий зоналар, технопарклар ва кичик саноат зоналарни ташкил этиш, амалдаги зоналарнинг самарадорлигини ошириш, хизматлар кўрсатиш соҳасини жадал ривожлантириш, ялпи ички маҳсулотни шакллантиришда хизматлар роли ва улушини ошириш, кўрсатилаётган хизматларнинг тузилмасини энг аввало хизматларнинг замонавий юқори технологик турлари ҳисобига тубдан ўзгартириш, йўл-транспорт инфратузилмасини янада ривожлантириш, иқтисодиёт, ижтимоий соҳага, бошқариш тизимига информацион-коммуникацион технологияларни жорий этиш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сақлаш, транспортировка қилиш ва сотиш, молиявий ва бошқа замонавий бозор хизматлари кўрсатиш инфратузилмасини янада кенгайтириш” каби вазифалар белгиланган [2]. Шулардан келиб чиққан ҳолда, бугун мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилаш, иқтисодиётимизнинг сифат жиҳатдан янги, замонавий таркибий тузилмасини шакллантириш, ҳудудларимизни комплекс ривожлантириш бўйича барча режаларимизнинг муваффақиятли амалга оширилиши йўл-транспорт ва коммуникация инфратузилма тармоқларини юксак суръатлар билан ривожлантиришга узвий боғлиқ.

2018 - 2021 йилларда чегарадош мамлакатлар билан логистик маршрутларни диверсификация қилиш режалаштирилган. Унга кўра, келишув битимлари имзоланади. Бунда чегарадош мамлакатлар билан амалий музокаралар ўтказиш, қўшни давлатларнинг инфратузилмаларини ривожлантиришга инвестициялар киритиш ташаббуси билан чиқиш орқали маҳсулотларнинг экспорт-импортидаги логистик муаммоларни ҳал этишга қаратилган тадбирларни амалга ошириш назарда тутилади [3]. Ўзбекистонда ташқи иқтисодий ва бошқа халқаро алоқалар, шу жумладан, юклар (йўловчилар)ни халқаро ташишлар юқори суръатлар билан ривожланмоқда. Буни янги ишлаб чиқилган қонунлар, қарорлар ҳамда логистик марказ ҳамда компанияларга яратилаётган турли имкониятлар ва янги очилаётган логистик марказлар мисолида яққол кўришимиз мумкин.

Жадал суръатлар билан ривожланиб бораётган бозор иқтисодиёти шароитида иқтисодиётнинг кўпгина соҳаларини қайтадан модернизация ва диверсификация қилиш масаласи долзарб бўлиб турибди.

Логистика концепциясини татбиқ этиш корхоналардаги умумий харажатларни камайтириш учун асосий фаолият йўналишларидан бири ҳисобланади.

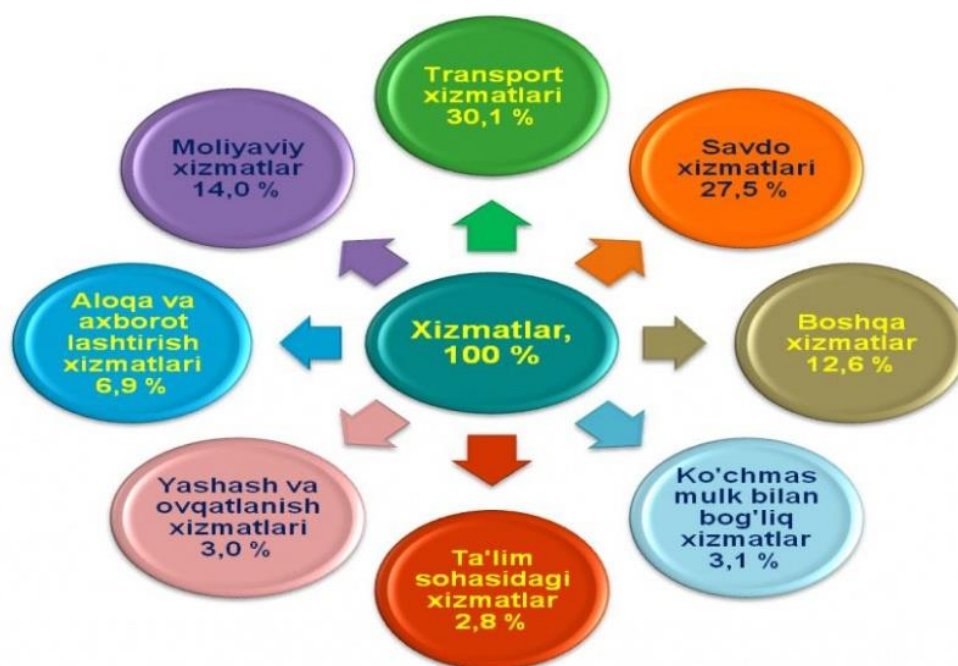
1.1-расм. Логистиканинг глобал ва локал вазифалари

Логистик фаолият интеграцияли аҳамиятга эга бўлиб, у товар (хизмат)ларга эҳтиёж пайдо бўлгандан, то уни қониктиргунгача бўлган ораликни ўз ичига олади. Макродаражадаги логистика турли хил ташкилотларнинг интеграциялашуви орқали бизнес мақсадига эришгунгача бўлган биргаликдаги фаолиятини акс эттиради.

Барча фаолият ва операциялар режалаштирилиши, бошқарилиши ва мувофиқлаштирилиши лозим. Логистиканинг асосий интеграциялашган тизимини муҳим бизнес соҳалари, яъни хомашё ва материалларни сотиб олиш, маҳсулотни ишлаб чиқариш ва сотиш, транспорт, ахборот ва бошқалар ташкил этади.

Логистиканинг мақсади деб, глобализациялаштириш, инсон фаолиятининг каттагина соҳасини ўз ичига олган товарлар, хизматлар, хом ашё ва материаллар ҳаракатининг барча йўллари тушуниш мумкин.

Ҳозирги кунда логистика транспорт - экспедиция фаолияти доирасида қизғин ривожланаяпти. Логистик занжирнинг тузилишига эътибор берилса, баъзи бўғинларда маҳсулотларни ортиқча ишлатиш, бошқа ҳолларда эса иқтисод қилинганини кўриш мумкин. Транспорт-экспедиция фирмалари логистик занжир тузилишида шерикларнинг қизиқишини ҳисобга олишлари керак. “Занжир, энг кучсиз бўғинга қараганда кучли бўлиши мумкин” - бу логистиканинг асосий тамойилларидан биридир.

1.2-расм. 2019 йил январь-июль ойларида хизматлар таркиби, %

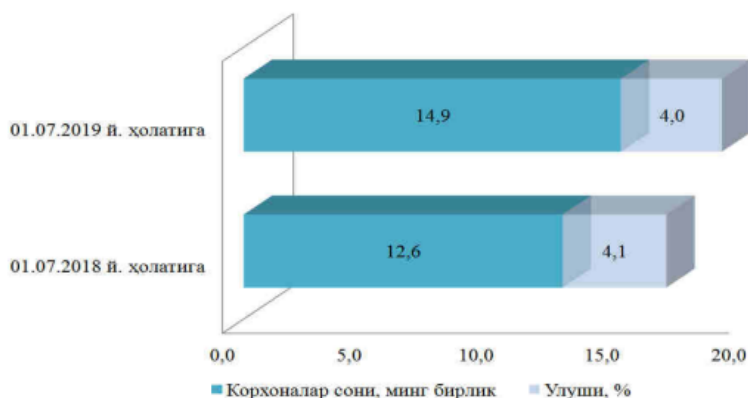
Ҳозирги кунда Ўзбекистон улкан транспорт салоҳиятига ва барча йўналишларида ва транспортнинг барча турларида юклар ва йўловчиларни ташишда мамлакат эҳтиёжларини қондириш учун ноёб имкониятларга эга [7, 272-бет].

2019 йил 1 июль ҳолатига транспорт соҳасида қарийб 14,9 мингта корхона ва ташкилотлар жалб қилинган. Ўтган йилнинг шу давридагига нисбатан уларнинг сони 2.3 минг бирликка кўпайди. Бу борадаги ўсиш 17,8% ни ташкил этди.

1.3-расм. 2018 ва 2019 йилларда корхона ва ташкилотлар сонининг кўпайиш кўрсаткичлари

2019 йил январь-июнь ойларида янги ташкил этилган корхона ва ташкилотлар сони 1,7 минг бирликни ташкил этди. 2018 йил январь-июнь ойларидагига нисбатан бу кўрсаткич 682 бирликка кўпайди.

1.4-расм. Транспорт соҳасида фаолият кўрсатаётган корхона ва ташкилотларнинг таққослама кўрсаткичлари

Логистиканинг асосий хусусиятларидан бири ҳар хил корхоналарнинг товарлари истеъмолчига етиб борғунига қадар уларнинг биргаликдаги фаолиятида намон бўлади. Бундай фаолиятга маблағни пасайтириш захира манбаларини очишга ёрдам беради. Логистик шериклар ўртасида умумий фойдани тақсимлаш механизмининг йўқлиги эса бу ишни амалга ошириш самарадорлигини бирмунча пасайтиради.

Ўзбекистонда логистиканинг секин ривожланишига сабаб бўлаётган қуйидаги муаммоларни алоҳида ажратиш мумкин:

биринчидан “логистика” тушунчаси кўпгина ишбилармон ва менежерлар учун янгилик. Ўзбекистонда бу соҳада малакали мутахассислар етишмайди, логистика соҳасида менежерлар, ишбилармонлар кам, бу эса логистиканинг моҳиятини тушунишни қийинлаштиради;

иккинчидан, ташкилотларида логистика тамойилларларини амалга ошириш учун шароит етишмайди. Кўпгина ташкилотлар иқтисодиёт режаси олдида “тиззагача чўкишган”. Аксарият корхоналарда логистика хизматини шакллантиришда қийинчиликлар мавжуд бўлиб турибди.

Хусусий фирмалар ходимлари бажариши керак бўлган функциялари ва бу бўлинмаларни фаолияти ҳақида паст тасаввурга эга;

учинчидан, миллий қонунчилик халқаро қонунчилик билан, халқаро савдо соҳасида, ҳаракат, халқаро ташиш, миллий ташиш ва ички ташиш, шунингдек, аралаш ташиш масалаларида ҳали етарлича ўзаро мослаштирилмаган. Товарлар ҳаракатини тўсиб туришга олиб келадиган омиллар, логистик занжирнинг узоқ муддатда узилишига олиб келади ва у маълум вақтгача чўзилиши мумкин. Бу эса корхона раҳбарлари ва ходимларида ўз мақсадларини амалга ошириш учун логистикани татбиқ этишда ишончсизлик туғилишига олиб келиши мумкин;

тўртинчидан, чет эл логистик ташкилотлари билан алоқалар яхши йўлга қўйилмаган, халқаро логистик уюшмалари билан давлатлараро ҳуқуқий алоқаларни белгилаш, солиқ, божхона, баъзи вазирликлар, департамент ва бошқалар томонидан корхоналар бўйича ишбилармонлик фаолиятининг олиб борилиши етарли даражада эмас.

Хулоса ва таклифлар

Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, миллий юк ташувчиларни қўллаб-қувватлаш, тадбиркорларга қўшимча шароитлар яратиш мақсадида **“Миллий логистика портали”**ни ташкил этиш лозим. Халқаро транзит йўлларини очиш, кенгайтириш ва зарурларини қайта қуриш ҳамда реконструкция қилиш зарур. Келгуси йилда жаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлиш бўйича музокараларнинг қайта бошланиши ҳам қувонарли ҳол. Экспортни янада рағбатлантириш мақсадида техник жиҳатдан тартибга солиш тизимини халқаро стандартларга уйғунлаштириш лозим. Асосий мақсадларимиздан бири–ташқи бозорга сифатли ва сертификатланган маҳсулотларни **“ўзбек бренди”** номи билан олиб чиқишга эришиш керак.

Бугунги кунда республикада логистика хизмати бозорининг ўсиши ва яхшиланиши тенденцияси кузатилмоқда, транспорт инфратузилмаси ривожланмоқда, ҳудудий савдо ва транзит ҳажми ортмоқда. Миллий транспорт ва логистика компаниялари ўз бизнеслари ривожлантиришлари, логистик хизмат кўрсатиш даражасини халқаро стандартлар даражасига олиб чиқишлари учун барча имкониятлар яратилган.

Логистика хизматлари бозорининг ўзига хос хусусиятлари уни оптималлаштириш жараёнига ҳам ўз таъсирини ўтказди. Фикримизча, транспорт хизматлари бозорини оптималлаштириш нафақат соҳа корхоналари манфаатлари нуктаиназаридан ижобий самарадорликка эришиш, балки умумиктисодий самарадорликни назарда тутувчи мақсадни кузатилишида эса муҳим аҳамият касб этади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 февралдаги “Ахборот технологиялари ва коммуникациялари соҳасини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони. www.lex.uz.

2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. – Т.: Ўзбекистон, 2017.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. ПФ- 4947-сонли Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 4 мартдаги “2015-2019 йилларда ишлаб чиқаришни таркибий ўзгартирш, модернизация ва диверсификация қилишни таъминлаш чора-тадбирлари Дастури” тўғрисидаги фармони. ПФ- 4707-сонли www.lex.uz

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 13 апрелдаги “Ангрен махсус индустриал зонасини барпо этиш тўғрисида”ги № ПФ - 4436 сонли Фармони.

6. Карриева Я.К. Глобаллашув жараёнларида халқаро транспорт логистик тизими фаолиятининг самарадорлиги. Монография.-Т. Иқтисодиёт, 2013, 174 б.

7. Афанасенко И.Д., Борисова В.В. Цифровая логистика. Учебник. Санкт-Петербург, 2019, 272 стр.

8. <http://www.mfer.uz> (Ташқи савдо)

9. <http://www.gov.uz> (Хукумат сайти)

10. <http://www.wto.org> (Халқаро савдо корхонаси)

11. www.Logistika.ru.